

PRIKAZI I OSVRTI

Hrvatska književnost u Zadru u 19. st.

Dr. sc. Zvezdana Rados, autorica knjige *Hrvatska književnost u Zadru (19. st.)*, s podnaslovom *Između nacionalne romantike i pučko-prosvjetiteljskog realizma* (objelodanjene u nakladi Thema i.d., Zadar, 2007.), radi kao docentica za Noviju hrvatsku književnost pri Odjelu za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, čiji je književnoznanstveni interes umnogom vezan za zadarski književni krug 19. stoljeća, pogotovo za područje periodike, a što je zapravo u velikoj mjeri i tema ovoga djela.

Nakon četiri stoljeća mletačke protunarodne vlasti Dalmacija se našla u okviru austrijske uprave (1797.-1805.) koja je tada za državno-upravne, pa i niz drugih poslova tražila službenike iz Italije jačajući tako još više talijansku kulturu i jezik koji je i onako bio službeni jezik. Baš kao što se u to doba u sjevernim dijelovima Hrvatske pomamljeno širi mađarizacija, isto je tako u Dalmaciji nesmiljeno išao val talijaniziranja, što je dodatno gušilo u to doba obamrlu hrvatsku kulturu i jezik, odnosno hrvatsko narodno biće u cijelosti.

Kada 1905. godine Austrija gubi Dalmaciju i Istru, koje potpadaju pod vlast Napoleona (u sastavu Kraljevine Italije), i od kada francuska vojska stupa na tlo Dalmacije gdje vojnu upravu drži general Marmont, a civilnu providur Vincenzo Dandolo (Mlečanin), kulturno-prosvjetiteljska nastojanja bit će okrenuta još većoj talijanizaciji. Pa ipak, za vrijeme Dandolove uprave zbiva se presudan događaj: uvodi se hrvatski jezik u javni život, što dakako svojom važnosti nadilazi okvire Dalmacije i Zadra.*

Uz svojevrsnu afirmaciju, pa i emancipaciju hrvatskoga jezika u javnom životu, bitan prinos preporodnom buđenju daju novine *Il Regno Dalmata – Kraljski Dalmatin* (1806.-1810.), službeno glasilo na talijanskom i hrvatskom jeziku. Zapravo, to su prve novine na hrvatskom jeziku, a suradnici koji se služe tim jezikom obavljaju pionirsku ulogu

* U 19. stoljeću Zadar je glavni grad Dalmacije, a nakon Zagreba i glavno središte političkoga, kulturnog, književnog – navlastito preporodnoga života hrvatskih zemalja. Zbog osobitosti i važnosti predpreporodnih i preporodnih zbivanja u Zadru, posebice pojave novina, više bi se trebalo zadržati na ovom u odnosu na druge dijelove knjige.

u tvorbi nove terminologije sukladno potrebama znanosti, umjetnosti, prosvjete, kulture i svim drugim oblicima tvarnoga i duhovnoga života što ga donosi novo građansko društvo.

U snaženju preporodnih gibanja nakon toga lista bitnu ulogu ima *Gazzeta di Zara* (1832.-1850.) koja je u pravilu tiskana na talijanskom, ali se neki tekstovi pišu i na hrvatskom jeziku, a posebno je važno što se objavljuju mnogi talijanski prijevodi s područja naše narodne književnosti, članci o pučkom životu u južnoj Hrvatskoj, kao i mnogi prilozi iz folkloristike i etnologije, čak i o "ilirskom jeziku", glagoljici, pa i jedan važan članak Ante Kuzmanića, znamenita jezikoslovca i preporoditelja, u kojemu govori o značenju hrvatskoga jezika. Iako je ovaj list službeno glasilo austrijske pokrajine Dalmacije, pretežito pisan na talijanskom jeziku, *Gazzeta di Zara* jedini je medij kroz koji se, makar i prigušeno, čuje narodni glas i osjeća preporodno bilo koje uspostavlja djelotvornu rezonanciju s hrvatskopreporodnim sjeverom.

I po nastojanju i po rezultatima uspon preporodnoga pokreta u Zadru predstavljaju novine *Zora dalmatinska* (1844.-1849.). Iako se taj preporodni proces u odnosu na Zagreb odvija s kašnjenjem, to ne umanjuje njegovo značenje ni na književnojezičnom, ni na općekulturnom, a ni na jačanju svijesti o političko-integracijskom cilju ujedinjenja hrvatskih krajeva u jedinstvenu hrvatsku državu. Ante Kuzmanić, kako rekosmo, veliki kulturni pregalac, prvi urednik *Zore dalmatinske*, u zajednici sa svojim suradnicima preporoditeljima odigrat će važnu ulogu, pogotovo u njegovanju i razvitku hrvatskoga jezika koji on tako i službeno naziva, napose u *Zori dalmatinskoj*.

Tako počevši od predpreporodnih, preporodnih zbivanja, odnosno razdoblja predromantizma, romantizma, zatim predrealizma i realizma, sve do moderne, autorica iscrpno i sustavno prati razvoj hrvatske književnosti u Zadru u 19. stoljeću, dakako s naglašenim interesom za osobitosti zadarskoga kruga spram literaturi i kulturi u Zagrebu i drugim matičnim dijelovima kao, u određenoj mjeri, i spram tijekovima europske književnosti.

Kao vrijedna i zanimljiva književnopovijesna sinteza zadarskoga književnokulturnoga kruga 19. stoljeća, ova knjiga nastala je, kako to veli au-

torica, a o čemu svjedoče i recenzenti, s jedne strane na osnovi dosadašnjih znanstvenoknjiževnih dometa, ali i na temelju njezina samostalnog znanstvenoistraživačkog postupka koji je donio nove prosudbe, drukčiji način vrjednovanja pisaca, djela i književnih pojava, što se odražava i na ljestvici njihova pozicioniranja.

Ostvarujući znanstveno utemeljen i vrijedan književnoznanstveni rezultat, posebnu pozornost pritom pridajući novinama i časopisima te najvažnijim djelima, autorima kao i kulturnim i jezikoslovnim zbivanjima, autorica u ovom djelu ne zanemaruje ni, barčevski rečeno, “veličinu malenih”, pa ni podatke koji se ponekad čine uzgrednima, ali koji u povijesnom kontekstu imaju svoju vrijednost.

Pišući pregled hrvatske književnosti 19. stoljeća u Zadru, Zvezdana Rados znanstvenički odgovorno, disciplinirano i logički dosljedno, izoštranim senzibilitetom i pouzdanim estetskim kriterijima uspijeva, služeći se raspoloživim izvorima, u postupku raščlanjivanja, povezivanja, (pre)vrjednovanja i zaključivanja, jasno odvojiti bitno od nebitna i na kraju ostvariti vrijedno književnoznanstveno djelo kao osobito koristan prilog kroatistici i znanosti o književnosti uopće.

Šimun MUSA

Hrvatski kao povijesni jezik

Prof. dr. sc. Marko Samardžija, vrstan jezikoslovac, proučavajući na vlastito jezičnostandardološke teme, bavi se leksikološkim, leksikografskim, leksikostilskim, tekstološkim i jezičnopovijesnim temama. Napisao je brojne znanstvene i stručne radove te desetak knjiga među kojima valja istaknuti monografiju *Ljudevit Jonke* (Zagreb, 1990.), *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* (Zagreb, 1993.), *Iz triju stoljeća hrvatskog standardnog jezika* (Zagreb, ¹1997. i ²2004.). Redoviti je profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i višegodišnji predstojnik Katedre, predstavnik Hrvatskoga slavističkog odbora u Međunarodnoj komisiji za slavenske književne standardne jezike, dugogodišnji profesor i utemeljitelj Katedre za hrvatski standardni jezik pri Pedagoškom (sada Filozofskom) fakultetu Sveučilišta u Mostaru (zajedno s prof. dr. sc. Ivom Pranjkovićem).

Njegova posljednja knjiga *Hrvatski kao povijesni jezik* (Zaprešić, 2006.), vlastito izdanje, obaseže 216 stranica, a sastavljena je iz triju dijelova, ito: “Stalnice i promjenljivke hrvatskog standardnog jezika”, “Hrvatski jezik i njegovi dijalekti” te “Ljudikanja, prigovaranja i spominjanja u hrvatskome i u vezi s njim” (tu su i Predgovor, Bibliografske napomene, Kazalo imena i Bilješka o autoru).

Dakle, u ove tri cjeline skupljeni su radovi, sadržajno poprilično različiti, koji obrađuju različita razdoblja u formiranju hrvatskoga standardnog jezika pokazujući se kao vrijedni prilozi u stjecanju znanja i formiranja svijesti o hrvatskome kao povijesnom jeziku. Zapravo, po ontološkom određenju jezik je živa supstancija, biće u neprestanim gibanjima i mijenama, pa će po svojoj naravi stoga nositi niz neujednačenih strukovnih rješenja, nesuglasica, dvojba i upita, “što zbog neprestana mijenjanja komunikacijskih potreba hrvatske jezične zajednice, što zbog njima poticane gipke postojanosti hrvatskog standardnog jezika”, govori autor naglašavajući: “Znatno je korisnije govornicima hrvatskoga usvijestiti potrebu (zapravo, obvezu) o učenju vlastitoga standardnog jezika, dakle potrebu o znanju jezika koji udruženo sa znanjem o jeziku

utire put do kompetentna korisnika svjesna kako suvremene razgode-
nosti, tako i povijesne protežnosti vlastitoga jezika.”

Autor u početku ističe da bi se za prosječna izvornoga govornika hr-
vatskoga jezika, jezika koji ima kompleksnu i vijugavu povijest, moglo
reći da zna kako su njezini počeci već od 9. stoljeća, zatim kako su sva
tri njegova narječja nekada bila književni jezici pisani trima pismima.
Isto tako, taj su jezik i njegovi govornici i stranci različito imenovali i
zajedničkim imenima – slovinski, slovenski, ilirski, ilirički, ali i regional-
nim nazivima – dalmatinski, slavonski, bošnjački, bosanski, dubrovač-
ki, kao i imenima – naškim, našim, narodnim, a “najčešće adiectivum
proprium – zabilježen u desetak pravopisnih, fonemskih i prozodijskih
inačica: hrvatski, hrvacki, hrvaski, harvatski, hervatski, hervacki, herva-
czki, horvatski, horvaczki, arvacki, rvacki”.

Sve te spomenute razlike kao i regionalne osobitosti hrvatskoga je-
zika, jezičnopolitičke tendencije oko njegova rastakanja, a ni njegova
dugo razvijana i kultivirana funkcionalnostilska raznolikost, nisu u su-
protности s odabranim nazivom ove knjige *Hrvatski kao povijesni jezik*.

To autor pokazuje već u prvom članku u kojemu govori o povijesti hr-
vatskoga jezika služeći se jednim dijelom i poimanjem i terminologijom
rumunjsko-njemačkoga jezikoslovca Eugena Coserina kako je hrvatski
jezik sveukupnost “povijesno zavisnih jezičnih sustava” i, bez obzira na
razlike i podudarnosti s dugim jezicima, ima sve značajke povijesnoga
jezika. Jer “jezik se ne može zamisliti bez onih, koji govore, kao što se
ni govor (dijalekt) ne može zamisliti bez tla, na kojem je nikao”, riječi su
Stjepana Pavičića, našega jezikoslovca.

Autor naglašava da se zajednica koja hrvatski jezik smatra svojim i
koja njime govori zove hrvatska jezična zajednica, a ona živi na područ-
ju što se zove hrvatsko jezični područje. Budući da su i ljudska zajednica
i jezično područje po svojoj naravi podložni stalnim mijenama, aktualno
se stanje u hrvatskom jeziku razlikuje od stanja bivših etapa u povijesti
hrvatskoga jezika.

Stoga se u radovima ove knjige i govori o kompleksnosti, bogatstvu
u raznolikosti sastavnica hrvatskoga jezika, njegovu krivudanju i vrlu-
danju kroz povijesni razvitak, o koristi poznavanja te i takve prošlosti,

o uporabi hrvatskoga jezika i u okviru hrvatskoga jezičnog područja i izvan njega, zatim o društvenim, političkim i inim utjecajima na prilike u jeziku, o dijalektalnim osobitostima i njihovoj krepkosti u bogaćenju jezika, o demografskim činiteljima koji također imaju određenu važnost u sudbini naroda i jezika.

U posljednjem, trećem, dijelu knjige pod naslovom “Ljudikanja, prigovaranja i spominjanja o hrvatskome i u vezi s njim” (tri su riječi na početku naslova što pripadaju trima hrvatskim narječjima – veli autor) tri su zanimljiva razgovora s prof. Samardžijom koji je uvijek pripravan mjerodavno, utemeljeno i razgovijetno raspravljati o jeziku.

Uz niz problema u jeziku i oko jezika, navlastito u današnjim prilika-
ma, na koje upozorava u ovim razgovorima tumačeći određene pojave, zna-
lački rješavajući dvojbe i nudeći odgovore, autor, i kad je zapljusnut
mnoštvom upita, problema i dilema, i zbog “nepravde velikih” koji odlu-
čuju, zbog nedostatka stručnih ustanova pa i zakona o jeziku, zbog niza
otvorenih normativnih pitanja, zbog opće nebrige o jeziku itd., unatoč
svemu, optimistično gleda na hrvatski jezik i njegov razvitak usmjeren
potpunoj emancipaciji. I pored činjenice da ga govori svega 4,5 miliju-
na stanovnika, on je među europskim jezicima negdje oko dvadesetoga
mjestu (zajedno s danskim, slovačkim, finskim) pa se stoga, veli autor,
“može nazvati srednje veliki jezikom – jer je od njega po broju govorni-
ka u Europi manje 50 jezika”.

Ako je “hrvatski jezik dio strateških interesa Republike Hrvatske”,
kako se često čuje u posljednjih 17-18 godina, onda skrbimo o njemu eu-
ropski, kao odrastao i sebesvjestan europski narod “kako se to radi npr. u
Republici Mađarskoj i Republici Sloveniji”, poziva nas prof. Samardžija.

Šimun MUSA

Metonimija – moćno sredstvo književne riječi

Antun Lučić, *Veze ljudi, životinja i stvari*, Knjižnica Suodnosi, knjiga 47., urednik Andrija Vučemil, recenzenti Dubravko Jelčić i Stipe Botica, Naklada DHK HB – ERASMUS Naklada, Mostar – Zagreb, 2007., str. 1.-388.

Već otprije su nam poznati znanstveni prinosi Antuna Lučića (Bugojno, 13. lipnja 1958.), sveučilišnoga profesora iz Mostara: knjige *Tečevina i otklon* (2002.), *Dodiri, smjene* (2005.) te monografija *S Napretkom kroz stoljeće* (2006.), potom oveći niz samostalnih izvornih radova tiskanih u književnoj periodici, također i urednički poslovi u časopisu *Osvit*. Knjiga *Veze ljudi, životinja i stvari* prijelomno je djelo književnoteorijskih postignuća hrvatske znanosti o književnosti, nastala na predlošku autorove disertacije, zapravo temeljita znanstvenikova usustavljena promišljanja o metonimiji, dominantnoj sastavnici uporabe jezika, zapravo cjelokupne retorike, estetike i poetike, ovjerene, doživljene i prepoznate u epskom proznom izrazu te lirskoj poeziji Vitomira Lukića (Zelenika pokraj Herceg Novoga, 24. rujna 1929. – Sarajevo, 30. svibnja 1991.). U središnjem dijelu otvoren je novi pogled u proučavanju literarnosti na predlošcima književnoga *barda*, kako tvrdi autor, dosad slabije poznatoga široj javnosti i još uvijek ne na pravi način vrjednovanoga književnika, ali zanimljivoga i u estetskom pogledu uzornoga pjesnika, pripovjedača, romanopisca, putopisca i esejista. Lučić istražuje *topose* Lukićevih dodira i prožetosti, sveza i suodnosa u širokom kontekstu i s europeiziranih motrišta, njegovih ulaza u misleno, filozofsko, kao i odnosa prema tradiciji, oslonivši se na već zadane konvencije, ali i na utjecaje i oponašanja na nacionalnoj razini u recepcijskim odjecima koje je prepoznao.

Nizom osamostaljenih pristupa Lukićevim prozama koje navodimo autorovim nizom: “Soba za prolaznike”, “Album”, “Praznik stvari”, “Zaustavljeni kalendar”, “Životinje/ljudi”, “Sanovnik nasmijane duše”, “Sesansa”, “Hodnici svijetloga praha”, Lučić ovjerava istraživanja i teorijska promišljanja na posve novim razinama interpretacije kojima pribavlja čvrsti oznakovljeni, *semiotički* pogled i pregled temeljen na *metonimičnosti*, a nastao sustavnim proučavanjem najvažnijih svjetskih prinosa

retorici i poetici, od Aristotela do Luke Zime i Borislava Kneževića. U Lučićevu duhovnom ozračju udomaćili su se Aleksandr Birihi, Kenneth Burke, Jonathan Culler, Umberto Eco, Pierre Fontanier, Northrop Frye, D. Geeraerts, Génette Genette, Michel Le Guern, Albert Henry, H. Kucbczak, J. Kuryowicz, David Lodge, Christian Metz, P. Schifko, Peter Schofer, Donald Rice, Ryszard Tokarski, P. Trost, Aleš Ušeničnik, Willem Westseijn... U navedenom su nizu samo autori koji su *metonimiju* istaknuli već u naslovu svojih znanstvenih rasprava, ali je prostor proučene literature znatno veći i premašuje mogućnosti navoda u ovom prikazu, ali tragom citirane literature, popraćene sustavnim pregledom bilježaka s 843 navoda, spomen zaslužuju Vladimir Biti, Terry Eagleton, Rudolf Filipović, Roman Jakobson, Matija Petar Katančić, Ferdinand de Saussure, Emil Staiger, Dubravko Škiljan, Zdenko Škreb, Josip Užarević i mnogi drugi, a dužni smo posebno istaknuti Antu Stamaća, voditelja pri izradi disertacije.

Nepobitno je, Antun Lučić podignuo je standarde književnoteorijskih promišljanja o metonimiji proučivši obimnu stručnu literaturu s 90 naslova domaćih i stranih autora, u prijevodima ili pak u izvorniku na njemačkom, engleskom, francuskom, talijanskom, poljskom, slovenskom, češkom i ruskom jeziku. Ključna razmatranja donose usustavljeni spoznajni semiotički pregled Lukićevih književnih sastavnica koje anticipiraju *aktancijalnost* svedenu na odnose i suodnose ljudi, životinja i stvari. Lučić iznosi usustavljene spoznaje o *metonimičnosti* Lukićeva sloga i o svrhovitosti uloga u metonimiju kojom se stiže do literarnosti; o čovjekovu bljesku u vremenu, o ljudskom tijelu i samoći, o nasilju i *rašćovječenju*, o kultu obitelji kao izdancima *metonimičnih* premještaja. U odjeljku o životinjama zagledava u indijsku filozofsku misao, aktualizira dramu spasenja, razmatra motivacijska čvorišta o životinjama u drugih pisaca; opisuje i tumači životinjsko u ljudskom; potom razmatra ulogu stvari u povijesnom hodu duha, razmatra umnožene veze čovjeka i stvari, *odstvarenje*, tj. katarzu samih stvari, *zaumni* jezik stvari, mjesta koja su stvari zaposjele u našim svjetovima, u mašti, u čovjekovim *odisejama*.

U zaključnom razmatranju autor se upušta u razdiobu, raščlambu Lukićeva književnog djela. Navodi četiri stvaralačka razdoblja, četiri uvjetne skupine: realističnu, meditativnu, fantastičnu te intelektualnu; pridružuje im naslove književnih djela. Iako priznaje kako je riječ o književniku nepredvidljive vokacije, upozorava na naglašenu liričnost, zatim na dominantni prozni diskurs prema predstavljачkoj biti i unosu kritike u poprište svega; kao i na izmjenjivu napetost, unutarnji nemir i sukobe čovjeka sa svijetom, u čemu je Lukić dramatičar. O fenomenološkim odnosima i suodnosima razmatra vrlo kratko na iskustvenoj razini, potom ih se ubrzo oslobađa, preuzima ono bitno, koliko mu je potrebno pri određenju, definiranju pojave, potom je na tragu smislenih preobrazba, stalno u odsjaju i odjecima metonimijskoga sloga, u neobičnom motrištu premještanja jezičnih *oprjeka*.

Autor je knjizi priskrbio iscrpnu bibliografiju s popisima radova o teoriji *metonimije*, popis djela Vitomira Lukića, onih u periodici i drugim izdanjima, rukopisnih djela u ostavštini, i na kraju literaturu o Lukićevu djelu, sažetke na hrvatskom i engleskom jeziku te bilješku o autoru knjige. Ne bismo htjeli pametovati, tražiti propuste ili slabosti, dobitak je prevelik posebno za retoriku, za poetiku, i ne samo za teoriju književnosti, nego i za cjelokupnu znanost o književnosti, ali htjeli bismo upozoriti kako je Lučićovo motrište na metonimiju naglašeno iznutra, kako je teorija metonimičnosti osamostaljena i neovisna o metaforici kojoj je, tvrdi autor, kompatibilna, pri čemu je metonimija u Lučićevu sustavu ne samo moćno sredstvo govora, retoričkih vještina, nego i opisa i pripovijedanja, bitno sredstvo u strukturi proze, ali i u pjesničkom jeziku, što smo doživjeli kao pravu novost, te je stoga autor raspoređuje u istom zviježđu sa sinegдохom, metalepsom i perifrazom, ironijom, inopijom i eufemizmom. Posebno je važno istaknuti kako Antun Lučić istražuje učinke metonimije na razini izraza, sintagme ili pak rečenice, a ne na granicama riječi kako se to dosad isticalo u književnoteorijskim pregledima.

Svojim ulazom u književnoteorijska istraživanja i razmatranja kojima je, što osobito želimo naglasiti, prvotna svrha i cilj proučavanje literarnosti i stvaralačkih dosega Vitomira Lukića, Lučić je u knjizi *Veze*

ljudi, životinja i stvari svojom metodologijom temeljenom na teorijskim odrednicama novoretoričkih strukturalističko-semiotičkih pristupa tekstu, a na tragu tekstološkoga dekonstrukcionizma, oprezno i vrlo, vrlo odvažno, stvorio vlastiti put u proučavanju književnosti, važan pomak u našoj praksi i tako, obogativši postulate književne teorije, poigrao se i poljuljao općevažeći književnopovijesni sustav, dosad tako čvrst, pretjerano opterećen pozitivizmom. Metodologiju utemeljenu na lingvostilističkom proučavanju metonimije kao dominantne sastavnice te interpretaciju u njezinu zrcalu Lučić je iskušao i ovjerio na Lukićevoj pripovjednoj i romanesknoj prozi, ali i na pjesništvu, što smo doživjeli iznenađujućim. Time je, moramo priznati, učvrstio i naš stav povjerenja prema metonimiji koja je zadugo bila u sjenci metafore.

Antun Lučić ostavlja otvorenom primjenu poetike metonimizacije u tekstovima koji nisu njome zasićeni; i tako, svjestan metonimijskih ograničenja, oprezno ističe da svaki istraživač bira metodu ovisno o predmetu istraživanja, o osobnom sudu, doživljaju i širem dojmu kako bi postigao, kako tvrdi, “tumačenje i razumijevanje semantički visokog učinka”, svjestan kako je njegov pristup književnom djelu Vitomira Lukića samo jedan od mogućih, širih i drukčijih poetoloških gledanja. Preciznim teorijskim opisom metonimijske strukture i njezinih odrednica, njezinih ključnih sastavnica i književnih činjenica u kojima je prepoznao i pojave i prostor metonimičnosti u odnosu na ostale trope i figure, istraživši njihovu primjenu i učinke, sveze i razvedenosti, smislene preobrazbe i premještaje kroz jezične oprjeke, Lučić je uspio promaknuti vlastiti put u proučavanju, i drugačiji, vlastiti način mišljenja, interpretacije i tumačenja činjenica književnopovijesnih i književnoteorijskih.

Knjigom *Veze ljudi, životinja i stvari* Antun je Lučić doista nadmašio sva obzorja očekivanja; nadmašio je i potisnuo, učinio manje važnima sve dosadašnje prinose napisane o metonimiji. Autor je visoko porastao u našim očima, nametnuvši se darovitošću, imenom i znanjem, savršenim osjećajem za literarno, silinom erudicije i odnjegovanom senzibilnošću, kojima je izgradio sustav književnoteorijskih spoznaja, svojih,

lučićevskih, nezaobilaznih i obvezujućih svima koji se ubuduće zametnu zadaćom tumačenja književnih pojmova i pojava, kao i u njihovoj primjeni u lingvostilističkim istraživanjima te interpretacijama, kojima je otvorio nove poticaje i mogućnosti.

Miljenko BULJAC

Izići na svjetlo

Prof. dr. sc. Helena Peričić profesorica je na Odjelu za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, a kao komparatist suradnica je i na drugim sveučilištima i znanstvenim ustanovama. Uz znanstvene radove i publicistiku objavila je prozu i poeziju te dramske tekstove.

Izići na svjetlo (Gradska knjižnica Zadar, 2005.) njezina je zbirka četiriju drama (sve su jednočinke) – *Magdalena Francisca Illyrica*, *Soror Mea*, *Izgaranje ili Ratni profiteri*, *Izići na svjetlo*, koje govore o sudbini žene na njezinu putu, sve u želji i nastojanju da se odupre zlokobnu udesu i iziđe iz toga prokletstva i mraka na svjetlo. Ovi su dramski tekstovi pisani u razdoblju od desetak godina (1993.-2002.), a povezani su temom rata: dva su prva utemeljena na povijesno-faktografskim činjenicama, pretežito životopisne naravi, koji govore najprije o Magdaleni Francisci, nazvanoj Illyrica, a drugi o Čiki i njezinim kćerima što osnovaše čuveni benediktinski samostan sv. Marije u Zadru.

Sljedeća dva teksta (*Izići na svjetlo* i *Izgaranje ili Ratni profiteri*) donose ratna zbivanja, traume i tjeskobe što su zapravo na određen način i bez obzira na vrijeme i prostor važne odrednice i onih naprijed navedenih drama. Dakle, ti su protagonisti i njihove sudbine tematizirane ratom bile osobe iz daleke prošlosti, što je slučaj u prvoj jednočinki – “lutkarskom komadu” – *Magdalena Francisca Illyrica*, gdje se događa individualna tragedija u raljama kolektivna udesa, ratnih, povijesnih okolnosti u 17. stoljeću ili, slično tomu, u “povijesnom dramskom kolažu u osam slika” – *Soror Mei*, gdje su u vidu svojevrсна pregleda dani isječci iz davnih vremena zadarskih benediktinki od 13. stoljeća do naših dana bili iz suvremenosti, kako je to u dramama *Izići na svjetlost* i *Izgaranje ili Ratni profiteri* – “farsi za čitanje i razbibrigu”.

Rat je “okvir prokletstva” i sila koja upravlja sudbinama ovih “heroína”, iznimno jakih žena, ali one, istodobno i pobunjene i razigrane i povrijeđene, postaju “žrtve ratnih profitera”, veli Hemingway u dijalogu s Marijom (*Izgaranje ili Ratni profiteri*) kada ona govori skamenjena od boli: “Nemam više sućuti... jer svako odlamanje od mene znači komad manje u meni.”

Žrtvu i požrtvovanje posve različito poimaju Marija iz suvremene drame i Magdalena iz povijesnih vremena koja će, nakon što ju starac Martin upozorava kako je umorna i da treba predahnuti, reći: “Umorna? Ujače, ta još toliko toga valja učiniti. Toliko ljubavi i skrbi udijeliti.”

Dakle, Marija, prevarena i ostavljena žena, koja sve dublje tone u mraku i koja se nakon Petrova odlaska s drugom ženom opet odlučuje na pogrešan korak – odlazeći u rat u znak prijezira, ionako tragična i promašena života, skapava u mukama svoga bezizlaza. Pa i Ana, iz jednočinke *Izići na svjetlo*, također je tragična zato što joj sin, kročivši iz tame na svjetlo dana “samo na pet minuta”, odmah biva ubijen, a svjetlost je, koliko god pokušavala doprijeti do nje, sinovljevom smrću zauvijek utrnuta za Anu.

Nasuprot njima, odabravši pravi put, bez obzira što je prate mrak i svakojake kušnje, Magdalena se ne gubi u potrazi za svjetlom nego odvažno i dosljedno, vođena dobrotom, altruizmom i istinom – spremna na svaku žrtvu, traga i pronalazi ono za čim očajnički i uzaludno vapi druge junakinje, a to je ljubav.

Dok Marija i Ana, suvremene junakinje, buneći se i u toj borbi ljubav i sreću traže u stjecanju, posjedovanju (npr. muškarca) i vladanju – dakle u *imati*, uvjerenе da dajući, darujući i praštajući – gube, dotle će junakinje drama s tematikom daleke prošlosti (Magdalena, pa i Dornana iz *Soror Mei*) u svojoj “pobuni”, nakon svega, nošene sebedarivanjem i požrtvovnošću radi Drugoga, doseći ljubav – “čuvaricu svjetlosti” i istinsku sreću ustrajno težeći za onim – *biti*.

Ove četiri drame ženskih individualnih sudbina, zapravo četiri zasebna putovanja za “izlaskom na svjetlo” – u potrazi za srećom – odvijaju se na pozornici kolektivne destrukcije u zajedničkoj drami zla, kada je “vrijeme nevrijeme”, kada strahote rata postaju okvir i opća odrednica koja upravlja svime, kako se to često događalo i Zadru, povijesnom gradu.

Dakle, ti se ženski likovi na svojim putovima bune, očajavaju, zapadaju u rezignaciju, ali pronalaze izlaz, pod uvjetom da su učinile pravilan odabir, pa ih njihove uistinu zanimljive sudbine i osobine povezuju više negoli sami rat.

Predstavljajući tako sudbinu žene u povijesnim relacijama kroz zanimljivo i moderno oblikovanje ovih jednočinkâ, slijedeći suvremeni trend kratkih drama, autorica gradi osobit dramski svijet opečaćen vlastitom istinom.

Šimun MUSA

Zbornik 140 godina Župe Čerin

Jedna mudroslovice kaže: “Ako se nikad ne osvrnu na svoje pretke, ljudi se ne će radovati svojim potomcima.” (E. Burke) Ova izreka izvrsno sažima tisućljetno iskustvo o čovjekovu duhovnom ustroju i njegovoj ukorijenjenosti u određeni povijesni i kulturni ambijent koji ga bitno obilježava. Istina je to koja izvrsno nadopunjuje onu što ju je izrazio John Donn napisavši da “nitko nije otok dostatan sam sebi, svaki je čovjek dio kontinenta, dio cjeline”. Imajući to u vidu, lako je razumjeti čovjekovu potrebu za istraživanjem onoga što je bilo prije njega.

Zbornik 140 godina Župe Čerin plod je upravo te nutarnje pobude da se važni događaji iz prošlosti dostojno obilježe i da se zaslužnim osobama naše povijesti oda primjerena počast. Riječ je naime o publikaciji koja u nakladništvu Župnoga ureda Čerin i Matice hrvatske Čitluk sa znatnim kašnjenjem (kolovoz 2007.) donosi radove prezentirane na znanstvenom skupu održanom 2004. godine u povodu obilježavanja jubilarne obljetnice Župe Čerin, točnije 140 godina od njezina osnutka. Radi se o deset članaka koji na 163 stranice, s različitih aspekta, stručno tretiraju društveno-povijesnu i gospodarsku problematiku vezanu uz gornjobroćanski kraj s nužnom eksplikacijom širega historijskoga konteksta.

Na samom početku, kao odgovarajuća zamjena predgovoru i kao primjeren uvod u rečenu problematiku, nalazi se rad fra Mate Dragičevića naslovljen “Župa Čerin”. U njemu autor, služeći se arhivskom građom Hercegovačke franjevačke provincije te njezinim šematizmima iz različitih razdoblja, donosi osnovne podatke o župi Čerin – o njezinu osnutku, o izgradnji župne kuće koju je obilježila domišljatost i hrabrost prvoga čerinskog župnika fra Marijana Miletića, o izgradnji školskih, odnosno vjeronaučnih prostorija, župne crkve te filijalnih crkava u Blatnici, u Donjem Velikom i Donjem Malom Ograđeniku, o podizanju spomenika poginulim braniteljima i svim žrtvama Prvoga i Drugoga svjetskog rata, o grobljima na području župe. Tu su i vrijedni statistički podatci o broju stanovnika te popis pastoralnih djelatnika od osnutaka župe do danas.

Drugi članak s naslovom “Brotnjom od pretpovijesti do srednjega vijeka” potpisuje prof. dr. sc. Ante Škegro. U osam poglavlja obilno potkrijepljenih odgovarajućim izvorima i literaturom te ilustriranih fotografijama vrijednih arheoloških predmeta autor donosi jezgrovit presjek glavnih zbivanja na području današnjega Brotnja od predrimskog doba do srednjega vijeka. Njegov je zaključak kako skromna arheološka istraživanja potvrđuju “relativnu napućenost Brotnja kako tijekom brončanoga, odnosno željeznoga doba tako i u vrijeme rimske antike” (str. 37). Isto je bilo i u srednjem vijeku iako se ni u jednom razdoblju Brotnjo nije uspjelo razviti u važnije gospodarsko i urbano središte.

Fra Kornelije Kordić autor je rada pod naslovom “Povijesnoarheološki lokaliteti u Župi Čerin”. Pozivajući na čuvanje, vrjednovanje i istraživanje mjesta na kojima “diše prošlost naših krajeva”, fra Kornelije ukratko prikazuje 32 lokaliteta na području čerinske župe koja su u *Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine* registrirana kao vrijedna arheološka nalazišta. Porazna je činjenica da od spomenutih lokaliteta osim Bakri (Visočica) i korita u Hamzićima nijedan nije detaljnije ispitan i obrađen.

Slijedi članak prof. dr. sc. Šimuna Muse “Prosvjetno-kulturne i društvene prilike u Hercegovini u drugoj polovici 19. stoljeća”. Tu se govori o snažnom odjeku hrvatskoga narodnog preporoda u svim krajevima gdje obitavaju Hrvati, pa tako i u Hercegovini gdje je preporodni narodni duh stvorio ozračje za promjene na svim područjima života. Otvarane su škole, utemeljena je tiskara, pokrenuti su kalendari, novine, osnivala su se glazbena, literarna, kazališna i športska društva, uspostavljale su se trgovačke, financijske, građevinske, liječničke, ljekarničke i ine ustanove. Osobito je važna činjenica što su preporoditelji u Hercegovini i Mostaru u novinama, društvima i ustanovama njegovali hrvatski jezik čime su našem narodu podigli svijest o vlastitim korijenima.

Služeći se arhivskom građom različitih provenijencija, kronikama te drugom suvremenom literaturom, prof. dr. sc. fra Andrija Nikić u radu pod naslovom “Kretanje katoličkoga pučanstva u Čerinu posljednjih 260 godina” donosi statističke podatke u vremenskom razdoblju od 1742. do 2004. godine. Autor upozorava na smanjenje broja rođenih u posljednjih pedesetak godina te kontinuirano iseljavanje, što je vrlo zabrinjavajuće.

Prof. Emil Raspudić u članku “Povijest školstva u župi Čerin” pokušava rekonstruirati bitne događaje vezane uz otvaranje i funkcioniranje škola u ovoj župi. Prema njegovu navodu, potkrijepljenom *Šematizmom Hercegovačke provincije* iz 1972., početak organiziranoga osnovnog školstva u Čerinu može se uzeti godina 1881., kada je stara bogomolja pretvorena u školu gdje su fratri bili učitelji sve do 1906. kada je sagrađena i otvorena državna škola.

Doc. dr. sc. Ivica Šarac autor je članka “Gornje Brotnjo u različitim sociopolitičkim kontekstima 20. stoljeća”. Riječ je o znanstveno-stručnoj eksplikaciji s primjesama osobnoga doživljaja i viđenja burne prošlosti ovoga kraja, čija su obilježja diskontinuitet vlasti, trajna nestabilnost te potlačenost goleme većine stanovnika.

U kratkom radu pod naslovom “Opća obilježja geološke građe župe Čerin” dipl. ing. Zoran Prusina govori o istraživanju rudnih ležišta na području ove župe, a njegov prezimenjak magistar Tihomir ukratko prikazuje žilavku i blatinu kao osnovni brend te sinonim Brotnja.

U posljednjem članku ovoga zbornika fra Vendelin Karačić iscrpno opisuje tijek događaja vezanih uz podizanje spomenika braniteljima i ratnim žrtvama na Čerinu – od same odluke o podizanju, preko idejnoga rješenja, do finalizacije te nekih propusta pri gradnji. Prema autoru, čerinski je spomenik “najmonumentalniji od svih koji su podignuti u organizaciji neke župne zajednice unutar hrvatskih domovinskih prostora” (str. 160).

Uz sve vidljive nedostatke, u prvom redu tehničke naravi, ovaj je zbornik vrijedna publikacija koja zaslužuje pohvalu i priznanje. On bi trebao biti poticaj na još angažiranije i zauzetije istraživanje i obilježavanje važnih događaja iz naše bliže i daljnje prošlosti, što će biti jamstvo očuvanja svijesti o vlastitim korijenima.

Ivica MUSIĆ